

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ АНТРОПОНІМІВ У ДАВНЬОГРЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ

Стаття присвячена аналізу семантичних та функціональних особливостей прецедентних антропонімів, які входять до складу давньогрецьких фразеологізмів. Антропоніми класифікуються за ознакою прецедентності, за денотативною співвіднесеністю, за аксіологічним наповненням та семантичними характеристиками.

Ключові слова: *прецедентне ім'я, прецедентна ситуація, прецедентний антропонім, етнокультурна специфіка, давньогрецькі фразеологізми, структурно-семантичний аналіз.*

Статья посвящена анализу семантических и функциональных особенностей прецедентных антропонимов, которые входят в состав древнегреческих фразеологизмов. Антропонимы классифицируются по признаку прецедентности, по денотативной соотнесенности, по аксиологической наполненности и семантическим характеристикам.

Ключевые слова: *прецедентное имя, прецедентная ситуация, прецедентный антропоним, этнокультурная специфика, древнегреческие фразеологизмы, структурно-семантический анализ.*

The article is devoted to the analysis of semantic and functional characteristics of the precedent anthroponyms in the Greek proverbs. The anthroponym components are classified according to its precedency, denotative correlation, axiological content and semantic characteristics.

Key words: *precedent name, precedent situation, precedent anthroponym, ethnocultural specificity, ancient Greek proverbs, structural and semantic analysis.*

В ономастичному просторі будь-якої лінгвокультури можна виділити групу власних імен, що мають когнітивну й емоційну значимість, тобто прецедентні власні імена. Перебуваючи у тісному зв'язку "з усім контекстом життя в конкретному культурно-інформаційному середовищі" [Корнилов 2003, 138], вони входять до мовної картини світу лінгвокультурної спільноти, фіксуючи певний склад її мислення, логіку світосприйняття і світооцінки. Адже "оніми є кодами певної суми фонових знань, специфічними видами згорнутих національно-культурних текстів, що зберігають у своїй семантичній пам'яті культурно-історичні сюжети, вписані у сучасну

суспільну свідомість" [Ажнюк 1984, 62]. Дослідження власних імен у складі давньогрецьких ФО дозволяє окреслити етноспецифічні характеристики мовної картини світу давніх еллінів та доповнити наші знання про їхню духовну культуру.

Прецедентні імена як один із різновидів прецедентних феноменів є постійним об'єктом пильної уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників; аналізуються, зокрема, особливості їхнього функціонування у культурно-національному просторі, їхній склад та джерела походження (Н. Бурвікова, Ю. Гаврилова, Д. Гудков, І. Захаренко, О. Земська, Ю. Караулов, В. Костомаров, В. Красних, О. Найдюк, О. Опаріна, І. Сніховська, Р. Чорновол-Ткаченко та інші). Однак окремих лінгвістичних досліджень, які б розкривали особливості функціонування та семантики прецедентних антропонімів у складі давньогрецьких ФО, що могло би доповнити фонову лінгвокультурну інформацію, важливу для адекватного перекладу та розуміння давньогрецьких оригінальних текстів, поки що не існує, що зумовлює **актуальність** дослідження.

Мета дослідження – розглянути особливості семантики прецедентних антропонімів у складі давньогрецьких ФО та проаналізувати їхні функції.

Об'єктом дослідження є власні імена людей, які входять до складу давньогрецьких фразеологізмів як прецедентні імена. Прецедентними іменами вважатимемо індивідуальні імена людей, пов'язані із загальновідомим твором або ситуацією, артефактом, відомим носієм мови або з іменем-символом [Гудков 2003, Захаренко 1997, Красных 2002].

Предмет дослідження становлять особливості функціонування та семантичної наповненості прецедентних антропонімів у складі фразеологізмів давньогрецької мови.

Матеріалом дослідження стали 206 антропонімів, які входять до складу давньогрецьких ФО, зібрані методом суцільної вибірки з лексикографічних та пареміографічних джерел (див. список джерел ілюстративного матеріалу).

Як показує аналіз матеріалу, прецедентні імена, які використовуються у давньогрецьких ФО, становлять досить об'ємну та неоднорідну групу онімів. За денотативною співвіднесеністю, залежно від роду занять чи професії носія імені, серед прецедентних антропонімів можна виокремити такі номінативні групи: імена пересічних громадян без зазначення їх соціальної чи професійної належності (65 од.), відомих державних діячів (царі, їхні довірені

особи, полководці, судді) (46 од.), письменників, поетів та філософів (38 од.), багатіїв (10 од.), музик (6 од.), живописців та скульпторів (6 од.), євнухів, жерців та провидців (5 од.), трактирників, власників будинків розпусти (5 од.), атлетів (3 од.), злодіїв (3 од.), акторів та винахідників (по 2 од.), лікаря, астронома та моряка (по 1 од.).

З усього корпусу проаналізованих фразеологізмів 112 одиниць (54,4%) містять антропоніми, які можна характеризувати як "власне" прецедентні імена (або, за визначенням В. Красних, "термінологічні імена"), тобто прецедентні імена, вживання яких викликає у свідомості носіїв мови низку усталених асоціативних уявлень щодо характеру, зовнішності чи соціальної поведінки тієї чи іншої особи; такі імена "мають 'термінологічне' значення і є символом певної характеристики" [Красных 2002, 86]. Стереотипність сприйняття прецедентних імен цього типу дозволяє метафорично вживати їх на позначення людей, для яких характерні такі ж риси характеру, особливості зовнішності чи морально-етичні якості, як і для носіїв прецедентних антропонімів. Так, уособленням справедливості та мудрості для давніх еллінів був, зокрема, Біант (один з семи мудреців) (Βίαντος Πριηνέως δίκη *суд Біанта з Приєни*); глупоти – низка осіб: Мелітид (γελιοιώτερος / μωρότερος *Мелітиδου дурніший за Мелітида*, зокрема, у Arph. Ra. 991, Luc. Am. 53), Коройб (μωρότερος / ήλιθιώτερος *Κοροΐβου дурніший за Коройба*), співачка з міста Сикіон Праксила (ήλιθιώτερος Πραξιλλης *дурніший за Праксилу*), Левколоф (ήλιθιώτερος Λευκολόφου *дурніший за Левколофа*), Хариксена (ἐπὶ Χαριξένης *біля Хариксени*), Акко (Ἐπὶ τοῖς ὄπλοις ἀκκίζεται *Поводиться біля зброї як Акко*, ἀκκίζόμενος Σκύθης τὸν ὄνον *скіф, який поводить біля осла як Акко*) та інші; скупості – багатій Патрокл (ἐκ Πατροκλέους *з дому Патрокла*); розкішного та зніженого життя – легендарний асирійський цар Сарданапал (πάναβρος Σαρδανάπαλος *розкішний Сарданапал*; Σαρδαναπάλου βίος *життя Сарданапала*; Σαρδαναπάλου τρυφήλότερος *розкішніший за Сарданапала*), якого згадує у такому ж контексті Аристофан (Arph. Av. 1021) та Аристотель (Arist. Eth. Nic. 1095b); розманіженості та немужності – сикіонський тиран VII-VI ст. до н. е. Клісфен (Κλεισθένην ὀρῶ *Бачу Клісфена*; Κλεισθένου ἀκρατέστερος *більш розманіжений, ніж Клісфен*); неефективної діяльності – Каліпід (Καλλιπίδης), який "біжить і біжить, та все ні на лікоть не просунеться" (Suet. Tib. 38; Cic. Ad Att. XIII 12.3); вірності та відданості до смерті – служниці Клеопатри Наєра та Харміона (Νάειρα καὶ Χαρμιόνη), оскільки, коли Клеопатра вже мертва лежала

в царському вбранні на золотому ложі, "одна... помирала біля її ніг, інша, вже хилитаючись та зронивши голову на груди, поправляла діадему у волоссі своєї господині" (Plut. Ant. 85). Через певні вади зовнішності як прецедентні увійшли до складу паремій імена дуже низького Молона (μικρὸς ἤλικος Μόλων *низький як Молон*), потворного Коридея (Κορυδαῖος εἰδεχθέστερος *страшніший за Коридея*), дуже худого та блілого Хайрефонта (Οὐδὲν διοίσεις Χαίρεφῶντος τὴν φύσιν *Нічим не відрізняєшся від Хайрефонта*) тощо.

Окрему групу становлять ФО (27 од. / 13%), у яких прецедентні імена виступають символами прецедентних ситуацій (В. Красних називає прецедентні імена такого типу "полісемічними" [Красных 2002, 86]). Так, прецедентне ім'я Кидон (Κύδων) у приказці Ἄει τις ἐν Κύδωνος *Завжди хтось у Кидона* актуалізує прецедентну ситуацію перебування великої кількості гостей у будинку коринфянина Кидона, таким чином вербалізуються його гостинність, щирість та постійна готовність до зустрічі гостей. Власне ім'я Διονύσιος у приказці Διονύσιος ἐν Κορίνθῳ *Діонісій у Коринфі* саме по собі не має ознак прецедентності, однак актуалізує у свідомості носіїв давньогрецької мови загальновідому історію про тирана Діонісія Сиракузького Молодшого, який після його вигнання з Сиракуз оселився у Коринфі та викладав там музику. Відтак, вислів вживається метафорично на позначення погіршення соціального та матеріального стану. Подібне значення має також вислів Ἐπί τὰ Μανδραβόλου (χωρεῖ τὸ πρᾶγμα) *До [стану] Мандраболо (рухаються справи)*, у якому власне ім'я Μανδραβόλου використовується для актуалізації у свідомості мовців історії про те, як Мандрабол, знайшовши якоесь скарб на Самосі, спочатку приніс у жертву Гері золоту вівцю, на другий рік – срібну, на третій – бронзову. У вислові Ἄλλα μὲν Λεύκων (λέγει), ἄλλα δὲ Λεύκωνος ὄνος φέρει *Одне Левкон (говорить), інше ж несе осел Левкона*, ім'я Левкон актуалізує комічну історію, відому усім грекам: землероб, прагнучи приховати від податківців ємність із медом, на який податок був дуже високий, засипав її ячменем, на який був низький податок; коли ж осел впав, податківці, намагаючись допомогти землеробу підняти товар, виявили неправдивість слів Левкона. Отже, вислів використовується у випадку, коли чиїсь слова та дії не співпадають.

Окремо слід виділити ФО з компонентами-антропонімами, які не мають прецедентного характеру, але у метафоричному значенні вживається назва речі, яка належать певній особі (36 од. / 17,5%), або продукт її діяльності (твори, картини, винаходи тощо) (27 од. / 13%).

У таких ФО власні імена людей, по суті, виконують атрибутивну функцію, не маючи таких важливих ознак прецедентності як еталонність, метафоричність, символічність та аксіологічне наповнення [Красных 2002, 86–89]. До таких ФО належать, е.г., Ψάφωνος ὄρνιθες *птахи Псафона* (про тих, хто здобуває велику славу), στίβιδες Φορμίωνος *солома Форміона* (про стриманих та аскетичних, як відомий полководець), Ἀρχύτου πλαταγή *таракхалка Архита* (про балакучих), Ἰπλάρχου τεύχιον *стіна Гіпарха* (про витратні справи), Βάβυος χορός *танець Бабія* (про невмілих та невправних), τὸ Ἀλκισθένους ἱμάτιον *гіматій Алкістена* – про дуже цінну річ; τοῦ Κροίσου παιδὸς σιγήλοτερος *мовчазніший за сина Креза* (син Креза був німим); οὐδὲ τὰ τρία Στησιχόρου γινώσκεις *не знає й трьох (рядків) зі Стесихора* (про неосвічених); Μέτωνος ἐνιαυτός *рік Метона* (тобто, дуже тривалий термін, оскільки афінський астроном Метон запровадив цикл у 19 сонячних років); τεύχη Σεμυράμιδος *стіни Семіраміді* (про щось дивовижне або безпечне, неприступне).

Зважаючи на те, що прецедентні імена "втрачають своє основне призначення ідентифікації референта, стають носіями семантики, номінантами визначеного кола якостей з набором певних конотацій" [Найдюк 2009, 11], відображаючи ціннісні орієнтири поведінки [Карасик 2007, 87], аналіз ФО давньогрецької мови, які містять прецедентні антропоніми, дозволяє окреслити стереотипність сприйняття та оцінки давніми еллінами тієї чи іншої ситуації чи події, рис характеру чи морально-етичних якостей людини. Як показав аналіз ФО, які містять прецедентні антропоніми, на думку давніх греків найгіршими та найпоширенішими вадами людини були дурість, несміливість, брехливість, розманіженість та наклепництво, про що свідчить поширеність ФО на їх позначення. Важливо також підкреслити, що з усього корпусу досліджуваних ФО лише 11 (5%) вербалізують якусь ваду зовнішності, решта ж – риси характеру або морально-етичні установки, що певною мірою відображає ціннісні пріоритети давніх еллінів.

Показовим є також гендерний аспект використання прецедентних імен у ФО давньогрецької мови: імена жінок зустрічаються лише у 9 ФО з 206. Позитивна конотація притаманна фразеологізмам Νάαιρα καὶ Χαρμίονη *Наера та Харміона* та Πανθ' ὁμοία, καὶ Ῥοδόπις ἢ καλή *Всі однакові, а Родопіс красива*. У одній з ФО засвідчене вживання жіночого імені з нейтральною конотацією (τεύχη Σεμυράμιδος *стіни Семіраміді*). Більшість жіночих імен, зокрема, Акко, Праксила та

Хариксена, вживається з негативним конотативним значенням "дурість" (див. вище).

Отже, як показало дослідження, давньогрецькі ФО з компонентом-антропонімом характеризуються великим діапазоном сфер використання, однак лише за допомогою лінгвокраїнознавчого коментування можна встановити їх аксіологічне та семантичне наповнення, важливе для адекватного розуміння вербалізованих у ФО фрагментів давньогрецької мовної картини світу.

1. *Ажнюк Б. М.* Англійські фразеологізми з власноіменним компонентом // Мовознавство. – 1984. – № 6. – С. 61–65. 2. *Гудков Д. Б.* Теория и практика межкультурной коммуникации. – М.: Гнозис, 2003. – 288 с. 3. *Захаренко И. В.* Прецедентные высказывания и их функционирование в тексте // Лингвокогнитивные проблемы межкультурной коммуникации. – М.: [б. и.], 1997. – С. 92–99. 4. *Карасик В. И.* Лингвокультурный типаж // Язык. Текст. Дискурс. – Вып. 5. – Ставрополь: ПГЛУ, 2007. – С. 86–89. 5. *Красных В. В.* Этнопсихолінгвістика и лингвокультурология. – М.: Гнозис, 2002. – 284 с. 6. *Найдюк О. В.* Семантичні та функціональні особливості прецедентних феноменів у німецькомовному дискурсі: Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2009. – 14 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. *Bibliotheca augustana.* Режим доступу: http://www.hs-augsburg.de/~harsch/graeca/Chronologia/S_post15/Apostolios/apo_pa01.html. 2. *Corpus paroemiographorum graecorum* / ed. E.L. a Leutsch, F.G.Schneidewin. – Т. I-II. – Gottingae, 1839–1851. – 541 p., 866 p. 3. *Index adagiorum Graecorum.* Режим доступу: <http://jvpoll.home.xs4all.nl/back/Web/adaggr.htm>. 4. *Дворецкий И. X.* Древнегреческо-русский словарь: В 2 т. – М.: Гос. изд-во иностранных и национальных словарей, 1958. – 1904 с. 5. *Михельсон М. И.* Русская мысль и речь. Свое и чужое. Опыт русской фразеологии: Сборник образных слов и иносказаний. – Т. 1–2. – СПб.: Тип. АН, 1896–1912. – 2208 с.

Левицький А. Е., проф., д.філол.н.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ПРОФЕТИЧНИЙ ДИСКУРС: ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА АНАЛІЗУ

Статтю присвячено розгляду соціальних, культурологічних і мовних аспектів профетичного дискурсу на матеріалі української, російської та англійської мов. Пророцтва, що містяться в гороскопах та сонниках, складають основу профетичного дискурсу. Дані пророцтва